

'क्या बोलती तू?... आती क्या खंडाला?'

— धारावीतली 'बाजारी हिन्दी'

माधवी सरदेसाय

'पुरा गांव में बोमडी मारके फिरता साला', 'अरुणा इराणी बडा बिनधास काम कियेला है', 'खालीपिली कायकू झगडा करता?', 'उसकू ऐसा बात बोलू नको', 'वो मेरेको छुरा बताया', 'साला पिक्चर भंकस है', 'भेरेकू ये काम जमेगा नय', 'उसको भूत (बहुत) तकलीफ होयेगा', 'तुमकू क्या मंगता इदर रे?', 'क्या बोलती तू?... आती क्या खंडाला?'

ही 'बंबइया हिन्दी' - मुंबयची 'बाजारी हिन्दी' - महानगरांतल्या भौसंगी भौसाची Lingua Franca - संपर्क भास. मुंबय बाजारांत वांटपणां हे भाशेंत जातात. थंयचे रिक्षावाले, टॅक्सीवाले गिरायकां कडेन हे भाशेंतल्यान उलयतात, गिरायकूय तांचे कडेन हेच भाशेंतल्यान उलयता. मुंबयच्या रस्त्यांचेर झगडींय चडशीं हेच भाशेंतल्यान जातात... मुंबय शारांत घोळपी पूण मराठी उलोवंक नकळ आशिल्ले मुंबयकार आमकां कितलेशे मेळटले, पूण थंयची बाजारी हिन्दी उलोवंक नकळ आशिल्लो मुंबयच्या समाजांत घोळपी मुंबयकार मात एकलोय मेळ्यो ना. 'We are now in the 21st century... English is the only language that matters' म्हणटल्यांक लेगीत मुंबयची हवा 'बंबइया हिन्दी' शिक्यतली! इतली ही भास मुंबयकारांच्या जिवितांत 'म्हत्वाची'!

वयले वयल्यान पळेल्यार बाजारी हिन्दी 'अशुद्ध हिन्दी' कशी दिसता. पूण ही 'अशुद्ध' हिन्दीय 'कश्याय कशी' उलयनात. तिचेंय आपणालें खाशेलें व्याकरण आसा.¹ बाजारी हिन्दी हिन्दी भाशेची 'पिज्जीन' (pidgin). हिन्दीचें व्याकरण आनी तिची उतरावळ बेणावन, कापून ल्हान करुन आनी हेर भासांची इल्ली उतरावळ आनी व्याकरणाचीं कांय आंगां घेवन तयार जाल्ली भास. वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी लोक एकामेकांच्या संपर्कांत येता आनी तांचे कडेन सगळ्यांक येता, समजता अशी खंयचीच एक भास आसना तेन्ना, सामान्यतायेन वेगळ्या वेगळ्या भासां मदले dominant भाशेची 'पिज्जीन' तयार जाता. बाजारी हिन्दी हे तरेची संपर्कचे गरजेंतल्यान 'तयार जाल्ली' भास. हिन्दी भाशीक वाटारा भायल्या चडश्या भारतीय शारांनी भौसा मदली संपर्काची भास म्हूण बाजारी हिन्दीच चलता.² कलकत्याचीय संपर्क भास बाजारी हिन्दीच. बंबइया हिन्दी परस मातशी वेगळी. पूण दोनूय हिन्दी पसून घडिल्ल्यो 'पिज्जीन' भासो आनी देखून बांदावळिचे नदरेन 'एकूच' म्हणपा इतल्यो लागिंच्यो.

हिन्दी अशी भारतभर आनी तीय बी अ-हिन्दी वाटारांतल्या भारताच्या भौसांत कशी पावली? बाजारी हिन्दीच्या पाळां-मुळांचो थाव घेतना जाणकार ह्या प्रस्नाची जाप सोदपाचो यत्न करतात.³ मुंबय हिन्दी राज्यकर्त्यांच्या शेका खाला केन्ना येवंक नासली. उरफाटें, मराठी भाशीक राज्यकर्त्यांनीच कांय हिन्दी भाशीक वाटारांचेर आपणालो शेक गाजयल्लो. होळकर इंदौराक

राज्य करताले; शिंद्यांची ग्वाल्हेराक सत्या चलताली; आयच्या विहाराचे कांय वाटारूय मराठ्यांच्या शेकातळा आशिल्ले म्हणटात. तरी, हिन्दी राजवटीची फाटभूंय नाशिल्ली मुंबय, कलकत्ता सारकेलीं आयचीं भारतीय शारां बाजारी हिन्दी उलयतात!

बाजारी हिन्दी उर्दूचेंच - 'छावणींतले भाशे'चेंच एक रूप अशेंय एक मत जाणकारां मदीं घोळटा. दिल्लीचे मुसलमान राजवटीक लागून उर्दू भारताच्या वेगळ्या वेगळ्या वाटारांनी पावली. (हातूंत आयचो बांगला देश आनी पाकिस्तान हे दोनूय देश आयले.) दिल्लीच्या राज्यकर्त्यांचे सरदारूच उर्दूक विध्य पर्वता सकयल घेवन गेले. तांगेले उर्दूक मुखार 'दक्खिनी उर्दू' हें नांव पडलें. चवदाव्या शतमानांतले बहामनी राजवटींत आनी उपरान्त पंदरावें शतमान ते सतरावें शतमान मेरेनचे विजापूरचे अदिलशाही आनी गोलकुंडाचे कुतूबशाही राजवटींत दक्खिनीचो स्वतंत्रपणान विकास जालो. आयज कर्नाटकांतलें आनी आंध्र प्रदेशांतले मुसलमान आवयभास म्हण दक्खिनीच उलयतात. गोंयचे आनी महाराष्ट्रांतले भोवसंख्य मुसलमानूय दक्खिनीक आपणाली आवयभास लेखतात. बाजारी हिन्दी आनी दक्खिनी

१. पिज्जीन भाशे विशीं अदीक विस्तारान फुडल्या लेखांत.

२. M. V. Sreedhar, Pidgins and Creoles as Languages of Wider Communication, ed. K.P. Acharya et al, Mysore 1987: Editor's Note, pg. 10.

इंग्लीश भारताची संपर्क भास म्हणटल्यांनी विसरूंक फावना - इंग्लीश भारतांतल्या फकत घवाड्यांची - elite वर्गाची संपर्क भास; भारताच्या बाजारांत ती अजून खंयच पावंक ना. गोंयांत कोंकणी येना आसतना, फकत इंग्लीशूच जाणा जावन जियेवं येता म्हणटात. असले गोंयकार गोंयांत आसातूय बी. हे गोंयकार नुस्तें कशे मोलायतात आसतले काय? गोंयच्या नुस्त्या बाजारांत अजून मेरेन तरी इंग्लीशांतल्यान वांटपण करूंक मेळना - केन्नाय म्हाका प्रस्न पडटा... 'दक्षीण भारतांत हिन्दी खंय चलता? थंयची संपर्क भास इंग्लीश म्हणटलेय फकत वयल्या वर्गाक हिसपांत घेवन उलयतात. दक्षिणेक बाजारांत हिन्दी चलना (हेंय तपासून पळोवंक जाय) जाल्यार थंय खंयची तरी एक द्रविडी भास चलता आसतली. पूण थंयूय बाजारांत इंग्लीश चलना. देखून 'इंग्लीशूच आमची - भारतीयूच भास' म्हणटात तेन्ना अजून म्हाका ती 'हांगवी भास' - 'आमची भास' दिसना. हेर सगळ्यो भारतीय भासो बाजारांत दिश्टी पडटात. इंग्लीश फकत सुपर मार्केटांत पळोवंक मेळटा!

३. M.V. Sreedhar in K.P. Acharya et al 1987: 10-12.

४. भटकळ आनी भोवतणच्या वाटारांतले नवायत मुसलमान हाका आडवाव आसूं येतात.

उर्दू हांचे भितर बांदावळिची खूब सारकेपणां आसात. पूण तांचे भितर एक म्हत्वाचें वेगळेपण आसा - दक्खिनी उर्दूचीच एक बोली खरी पूण ती उर्दू पसून घडिल्ली पिज्जीन न्हय. बाजारी हिन्दी पिज्जीन. दक्खिनी केन्नाच पिज्जीन नाशिल्ली. दुसरें, मुंबय कलकत्या सारकेल्या शारांनी नोकरे घंद्या निमतान वचून राविल्ले दक्खिनी भाशीक थंय आपणाली भास घेवन गेले अशें मानलेंय जाल्यार थळाव्या लोकांक तांणी आपणाली भास घेवंक लायली हे गजालिचेर विश्वास दवरुं नज - आयज कितलोसो कामगार पोट भरपा खातीर कर्नाटकांतल्यान गोंयांत येता. ताची कन्नड भास शिकपाची गोंयकारांक गरज पडना, गोंयकारांची कोंकणीच तो शिकता.

देखून, एम्.व्ही. श्रीधरां सारकेले भारतांतल्या 'पिज्जीन' भासांचो अभ्यास आशिल्ले जाणकार म्हणटात, बाजारी हिन्दी ब्रिटिशांचे राजवटींतूच केन्ना तरी जल्मा आयिल्ली आसूंक जाय. ब्रिटिश आर्मींत रोमी लिपयेंतले हिन्दी/उर्दूचो वापर जातालो. हे भाशेक रोमी उर्दू म्हणटाले. हे आर्मींत भारतभरचे लोक आशिल्ले. तांणीच ही हिन्दी भारतभर पावयली आसूंक जाय अशें ह्या जाणकारांचें मत. श्रीधर सांगतात, आयच्या नागालँडांतूय थळावो लोक आनी आर्मी हांचे मजगताचो भाशीक संपर्क बाजारी हिन्दींत चलता.

भौभाशीक लोकां मजगताची संपर्क भास म्हूण 'बंबड्या हिन्दी'चो खरो अणभव मुंबयच्या झोपडपट्ट्यांनी घेवंक मेळटा. मुंबयचो भौस चडसो झोपडपट्ट्यांनीच रावता. देशांतल्या खांची-कोनशांतल्यान नोकरे-घंद्याचे सोदीक मुंबय घांवन आयिल्लो हो लोक मुंबयकार जातना मुंबयची बाजारी हिन्दीय आपणायता. महाराष्ट्रांतल्या गांवगिऱ्या वाटारांतल्यान मुंबय येवन झोपडपट्ट्यांनी रावतले महाराष्ट्राची राजभास मराठी आसतनाय मुंबयची बाजारी हिन्दी शिकतात. तशे, बिहार, उत्तर प्रदेश, मध्य प्रदेश सारकेल्या हिन्दी / उर्दू वाटारांतल्यान मुंबय येवन झोपडपट्ट्यांनी रावतले आवयभास म्हूण हिन्दी / उर्दू उलयतले मुंबयकारूय थंयचे बाजारी हिन्दीचें गिन्यान जोडटात.

मैसूरच्या 'केन्द्रीय भारतीय भाषा संस्थानांत समाजभासविज्ञानाच्या मळार वावर करपी डॉ. के. एस्. राजश्रीन (आदल्यो त्यो पुण्याच्यो माया जोशी) धारावींतले बाजारी हिन्दीचे बांदावळिचो अभ्यास केला⁴. इतलेंच न्हय, धारावी विशिंची भुगोलीक, सामाजीक, सांस्कृतीक, भाशीक आनी थोडी भोव इतिहासीक म्हायती एकठांय करपाक तांणी थंयचो एक pilot surveyय केला⁵. ह्या सर्वेचो रिपोर्ट मुजरत वाचपा सारको. तांगेल्याय अभ्यासाच्या आदारान धारावीची आनी थंयचे मुखेल संपर्क भाशेची - बंबड्या बाजारी हिन्दीची वळख हांगा करुन दिता.

क्षेत्रफळ, लोकसंख्या आनी गुन्यांवकारी - तिनूय नदरांनी धारावी भारतांतलीच न्हय तर पुराय आशिया खंडांतली सगळ्यांत व्हडली झोपडपट्टी. 330 एकरांचे हे झोपडपट्टेंत 99८9 मेरेन 3,४४,५३६ लोक रावतालो. हो 99८9तले लोकमेजणेचो डॉ. राजश्रीच्या रिपोर्टांत आयिल्लो आंकडो.⁶ म्हळ्यार, वीस वर्सां फाटीं फकत शंबर एकरांचे भुंयेर धारावींत उणोच म्हळ्यार एक लाख लोक रावतालो! आयज धारावीचे भुंये वयलो 'भार' आनिकूय वाडिल्लो आसतलो. 99४४त केल्ल्या धारावीच्या एका सर्वे प्रमाण खंय थंयची लोकसंख्या फकत 9६,४9४ आशिल्ली.⁷ हाचो अर्थ, स्वातंत्र्या उपरान्तच्या - फाटल्या पन्नास-एक वर्सांच्या काळांतूच धारावीचे लोकसंख्येंत आकांताची वाड जाल्या असो लावं येता.

माहीमचे खाडयेचे देगेर ही झोपडपट्टी आसा. हो 'धारे' वयलो - (खाडयेचे) देगे वयलो - वाटार जाल्ल्यानूच मुखार हे झोपडपट्टेक धारावी नांव पडलां म्हणटात.⁸ झोपडपट्टी येवचे पयलीं खंय ही नुस्तें मारुंक वचपी नुस्तेकारांची विसव घेवपाची सुवात आशिल्ली. उपरान्त इल्लो इल्लो करुन थंय नुस्तेकारांचो गांव तयार जालो. आयचे धारावींतलो

हो 'कोळीवाडो'. धारावींतलो लोक कोळीवाड्या वयल्या लोकांक मूळ धारावीकार मानतात; फाटल्या दोन शतमानां सावन धारावींत नुस्तेकारांची वसती आसा जावंक जाय अशेंय मानतात. शंबर एक वर्सां फाटीं बांद्याक एक कत्तलखानो आयलो आनी थंय चामड्याच्योय वेपार सुरू जाले. ह्या घंद्या कडेन जोडिल्लो लोकूय धारावींत जागो आशिल्लो म्हूण थंय येवन रावंक लागलो. उपरान्त धारावींतूय चामड्या कडेन संबंद आशिल्ले व्हाणो-बूट करप, पर्सी-पटे करप बी हे सारकेले उद्देग-घंदे सुरू जाले आनी जाती-धमचे परंपरेन असल्या वेवसायां कडेन जोडिल्ले हिन्दू भितरले 'दोर', 'मांग', 'चामार', 'मोची', तशे मुसलमानां भितरले 'खाटीक' बी येवन धारावींत रावंक लागले. हो लोक महाराष्ट्रांतल्यानूच न्हय तर भारताच्या हेर वाटारांतल्यानूय आयिल्लो. 99४४त मुंबय धक्यार एक व्हडलो स्फोट जाल्लो. ह्या स्फोटांत घरदार ना जावन पडिल्लेय धारावींत येवन रावले. उपरान्त गुन्यांवकारांनीय थंय आलाशिरो घेतलो. मजगतीं वाडट्या उद्देगीकरणाक लागून भारताच्या वेगळ्या वेगळ्या वाटारांतल्यान लोकांचे पांचेच मुंबय येवंक लागले. मुंबय रावंक मेळप कठीण जावंक लागलें. हाका लागून सकयल्या मदल्या वर्गांतलीं कुटुंबांय धारावींत वचून रावंक लागलीं. वेगळ्या वेगळ्या कारणांक लागून मुंबयच्या हेर वाटारांतल्यानूय लोक धारावींत वचून रावंक लागलो. देखीक, आयज मुंबयचो कुंभार धारावींत रावता. तो धारावींत येवन थीर जावचे पयलीं चार फावटीं ताका आपणाली रावपाची सुवात बदलची पडिल्ली - शेजाराच्या लोकांक कुंभाराच्या भट्ट्यांचो त्रास जावचो आनी कुंभारां आड कागाळ करुन तांणी तांकां थंयचे हालोवंक लावचे!

— हो धारावीचो थोडोसो इतिहास !

आयजूय धारावींत येवन रावपी लोक उणो जावंक ना. धारावींत कितलेशे कुटीर-उद्देग चलतात आनी तांतूंत कामां मेळटात हें हाचें फाटलें एक मुखेल कारण.

धारावी म्हळ्यार एक धाकटुलो भारत देशूच. हांगा वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी वेगळ्या वेगळ्या जाती-धमचे लोक आपणाले वेगळे वेगळे पंगड करुन पूण हेरां कडेन जुळोवन घेवन जियेतात. धारावींत मुखेलपणान तेरा भासो घोळटात - मराठी, हिन्दी, उर्दू, गुजराती, सिंधी, मारवाडी, वडारी, माकडवाला, तमीळ, तेलगू, कन्नड, मलयाळम आनी पंजाबी.⁹ धारावींतल्या चडश्या लोकांक ह्या आवय-भासांनी वांटून घालूं येता. ह्या तेरा भासां भितरल्यो मराठी, तमीळ, उर्दू आनी हिन्दी ह्यो चार भासो धारावींतल्यो भौसंख्य लोकांच्यो भासो.

धारावींतूय एके तरेची अपशीच घडून आयिल्ली 'भाषावार प्रान्त रचना' पळोवंक मेळटा! देखीक, थंयच्या 'कामराज नगरांत' चडसो तमीळ भाशीक

4. Bazzari Hindi as a Language of Wider Communication: A Case Study of Dharavi Slum in Bombay in K.P. Acharya et al (ed) 1987 : 209-258.

5. K.S. Rajyashree 1986, An Ethnolinguistic Survey of Dharavi, a Slum in Bombay, C.I.L.L., Mysore.

6. आनी 7. K.S. Rajyashree, 1986: 27

8. पळ्यात : K. S. Rajyashree 1986: 22-24.

9. K. S. Rajyashree 1986: 95. धारावींत कोंकणी भाशिकूय आसात ! थंयचे 'राजाराम शेटची चाळी'त डॉ. राजश्रीक तीन कोंकणी भाशीक हिन्दू घराबे मेळ्ळ्यात (पानां: ४९, ५१). धारावींत कोंकणी भाशिकांचें प्रमाण सामकें उणें आसतलें. तांतुंतूय क्रिस्तांव कोंकणी मनीस, गोंयचो तरी, धारावींत रावता आसतलो अशें दिसना. सुवाते खातीर अडचल्ल्या गोंयकार क्रिस्तांवाक मुंबयचीं ताचे गांवचीं 'कुडां' पावतात.

लोक जाल्यार 'सुभाष नगरां'तलो भोवसंख्य लोक मराठी भाशीक.^{११} तशेंच, 'कुमारवाड्या' र गुजराती भाशीक चड आसात आनी 'मुकुंद नगरां'त कन्नड आनी तेलगू उलोवप्यांचो आंकडो अदीक आसा. 'कोला किल्ला' धारावींतलो हिन्दी भाशीक वाटार.^{१२} जात, धर्म आनी वेवसायूय मनशांक लार्गी ओडटा तेंय धारावींत दिश्टी पडटा - एके जातिचीं, एका धर्माचीं आनी एकूच वेवसाय करपी कुटुंबां थंय एकामेकां शेजरा रावतात.^{१३} पूण ह्या सगळ्या ओडीं परस भाशेची ओड चड खर म्हणपाचें धारावी दाखयता. हे ओडीक लागुनूच आंतर-जातीय वा आंतर-धर्मी लमनां परस आंतर-भाशीक लमनांक धारावींत अदीक विरोध सोंसचो पडटा!^{१४}

भौभाशीक धारावींतूय सामकेच उणे म्हणूंक येवचे नात इतले, फकत आपणाली आवयभास जाणा आशिल्ले एकभाशीक लोकूय आसात.^{१५} तीस-चाळीस वर्सां धारावींत रावन लेगीत ते दुसरी खंयचीच भास शिकूंक पावंक नात. एकभाशिकांचें प्रमाण जाणटे (पंचेचाळीसां वयले) पिरायेच्या लोकां भितर आनी तेंकूय बी बायलां भितर अदीक (७२%) पळोवंक मेळटा. डॉ. राजश्री सांगतात, समाजांतले घोळणुकेक मर्यादा आशिल्लेच धारावींत अशे एकभाशीक उरतात. दुसरे वेटेन, धारावींत धा ते बारा मासो जाणा आशिल्लेय लोक मेळटात! पांच ते स आनी अदीक मासो जाणा आशिल्ल्यां भितर वेपारी, दुकानकार बी अदीक आसतात. देखीक, हातगाड्यांचेर भाजयो, फळां बी घालून विकतल्यांक सामान्यतायेन चड मासो येतात. चड भासांचें गिन्यान तांगेल्या धंद्याचे नदरेन फायद्याचेंय आसता.

धारावींतल्या 'नगरां'नी वा 'वाड्यां'नी सामान्यतायेन भौसंख्य लोकांची भासूच त्या त्या वाटाराचे शिमे भितर भौभाशिकां मजगतचे संपर्क भाशेचें काम करता.^{१६} देखीक, 'कामराज नगरां'त रावतल्या मराठी भाशिकांक धारावींतल्या तमीळ वाटारांतले ते अल्पसंख्यांक जाल्ल्यान तमीळ 'शिकची पडटा'. तांकां तमीळ येता. पूण भौसंख्य तमीळ लोकांक, धारावी मराठी महाराष्ट्राचे राजधानयेंत आसून लेगीत, मराठी 'शिकची पडना'. तांकां ती येना. हेच भाशेन, मराठी 'सुभाष नगरां'त अल्पसंख्य आशिल्ल्या तमिळांक मराठी येता पूण मराठी लोकांक तमीळ येना.

वेवसायीक ठिकाणांचेर सामान्यतायेन धनयाची, 'मास्तरा'ची (सुपरवायजराची) वा भौसंख्य कामगारांची भास मुखेल संपर्क भास जाता.^{१७} देखीक, धारावींतले लोकरीचे वा चामड्याचे कारखाने चडशे मुसलमानांचे मालकीचे आसात. तांतुंतले 'मास्तर'य चडशे मुसलमानूच आसतात. देखून हांगा दक्खिनी वा उर्दू मुखेल संपर्क भास जाता. कामगारां मदीं आंकड्याचे नदरेन खंयचोच एक भाशीक पंगड भौसंख्य आसना तेन्ना मात बाजारी हिन्दीच तांचे मजगतची संपर्क भास आसता.

भाशीक वेव्हारांतल्या कांय वाटारांनी धारावींत बाजारी हिन्दीच घोळटा. 'दोन नंबरचे धंदे' बंबड्या हिन्दींतल्यानूच चलतात. चोरयां सोरो काडप, स्मगलींग, मटको, सट्टो, जुगार असल्या धंद्यांनी आशिल्ल्यांक बंबड्या हिन्दी आपणाल्या 'धंद्याची भास' दिसता.^{१८} हांगा 'धनयाची भास', 'कामगारांचो आंकडो' बी असल्या गजालीं वयल्यान संपर्क भास थरना. देखीक, चोरयां सोरो काडपी भट्टेचो धनी मराठी भाशीक आसलो आनी तांतुंतलो भौसंख्य कामगारूय मराठीच आसलो जाल्यारूय भट्टेंतली संपर्क भास बंबड्या हिन्दीच आसता. मटक्याच्या अड्ड्याचो धनी तमीळ भाशीक आसलो जाल्यारूय अड्ड्यार बंबड्या हिन्दींतल्यानूच वेव्हार चलतात. धारावीच्या रस्त्यांचेर वेगळ्यो वेगळ्यो आवयभासो आशिल्लीं भुरगीं खेळटात, झगडटात तेन्ना तींय बंबड्या हिन्दीच उलयतात.^{१९} हाचे वयल्यान धारावीच्या वेगळ्या वेगळ्या भाशीक पंगडां मजगतची खरेली संपर्क भास बंबड्या हिन्दीच अशें आमच्यांनी म्हणूं येता.

बाजारी हिन्दी: कांय व्याकरणीक खाशेलपणां^{२०}

बाजारी हिन्दी हिन्दी भाशेची 'पिज्जीन'. म्हळ्यार एके नदरेन हिन्दीचें हें 'सोंपें रूप'. 'पिज्जीन' भाशे भितर व्याकरणाच्यो चड 'किचकिचावण्यो' आसनात. मूळ भाशेचें व्याकरण तिचे 'पिज्जीन' भाशेच्या व्याकरणा परस कितलेंशें कठीण आसता. बाजारी हिन्दीच्या 'सोंप्या' व्याकरणाच्यो ह्यो कांय देखी -

१) बाजारी हिन्दींत नामाचीं भोववचनां आसनात. नामाचें एकवचनी रूपूच भोववचनाच्या अर्थानूय घोळटा. संदर्भाक लागून वा वंगडा आयिल्ल्या 'बहुत', 'सब' सारकेल्या उतरांक लागून उतराचो भोववचनी अर्थ स्पश्ट जाता. केन्ना केन्नाय नामाक जोडून 'लोग' उतर येता आनी तें भोववचनाच्या कुसाचें काम करता.

देखी: १. मेरा खयालसे सब लडकी है.

२. उन लोगका साथ दस बाइलोग था

२) हिन्दींत, कोंकणी भशेन, विभक्तिचीं कुसां लागचे पयलीं नामाचें 'सामान्य रूप' जाता. बाजारी हिन्दींत नामाचीं सामान्य रुपां नासतात; विभक्तिचीं कुसां नामाक सरळ लागतात.

देखी: १. मेरा लडकाको बडा बुखार है

२. अपन कुत्ताको भाकरीच देता

३) हिन्दींत 'पुलिंग' आनी 'स्त्रीलिंग' - दोन लिंगां आसात. बाजारी हिन्दींत चडशें उतरांचें एकूच, पुलिंगी रूपूच घोळटा. शाळेंतल्यान हिन्दी शिकून आयिल्ले मात लिंगाचो फरक पाळटात.

देखी: १. इदर लडकी लोग बी फलूश खेलता है

वा

इदर लडकी लोग बी फलूश खेलती

२. उन लोगका बुद्धी कल मर गया

वा

उन लोगकी बुद्धी कल मर गयी

४) सर्वनामां

प्रमाण हिन्दींतले वरीच बंबड्या हिन्दींतूय 'मै' आनी 'हम' ह्या पयल्या पुरुशाच्या सर्वनामांचो वापर जाता. पूण 'हम' चो एकवचनाच्या अर्थानूय जावपी वापर हें बंबड्या हिन्दीचें खाशेलेपण. (हिन्दीच्या कांय बोलयांनीय 'हम' अशें एकवचनाच्या अर्थान वापरतात.) पयल्या पुरुशाचें आनीक एक सर्वनाम बंबड्या हिन्दींत घोळटा - 'अपन'. मराठींत पयल्या पुरुशाच्या 'आपण'चो जाता तसोच ह्या 'अपन'चो बंबड्या हिन्दींत वापर जाता. जायते फावटीं हीं तिनूय सर्वनामां एकाच मनशाचे बोलयेंत येतात. सामान्यतायेन शिकिल्लो मनीस जतनाय घेवन उलयता तेन्ना ताचे जिबेर

११. K. S. Rajyashree 1987: 210.

१२. K. S. Rajyashree 1986: 48.

१३. अदीक म्हायती खातीर पळेयात - K. S. Rajyashree 1986: 48-54.

१४. K. S. Rajyashree 1986: 84.

१५. पळेयात K. S. Rajyashree 1986: 96-103.

१६. K. S. Rajyashree 1987: 210.

१७. K. S. Rajyashree 1986: 104, 105; 1987: 87-210

१८. K. S. Rajyashree 1986: 101.

१९. K. S. Rajyashree 1987: 211.

२०. K. S. Rajyashree 1987: 214-257.

'मै' येता, 'अपन' चडशें तरणाट्यांचे जिबेर घोळटा; 'हम'चो वापर सगळ्यांत अदीक जाता.

- देखी: १. मै आज पिव्चरकू जायगाच
२. हमकू कामको जानेको मन्ता है
३. अपनकू ये सब अच्छा लगता नय.

हिन्दीत दुसऱ्या पुरुशाचीं तीन सर्वनामां आसात - 'तू', 'तुम' आनी 'आप'. बंबइया हिन्दीत 'तुम'चोच वापर अदीक जाता, केन्ना केन्ना 'तू'य आयकूंक मेळटा, चड करून अशिक्षितांच्या उलोवपांत. 'आप'चो वापर मात भौच उणो जाता - फकत शिकिल्लेच जनताय घेवन उलयतात तेन्ना हें सर्वनाम वापरतात. पूण उलयतां उलयतां नकळटना 'तुम' वापरूंक लागता. मराठी वा तमीळ भाशिकांचे तुळें हिन्दी आवयभास आशिल्ल्यांचे बंबइया हिन्दीत 'आप' अदीक येता.

- देखी: १. आप हमको कुछ कहनेवाला थे
२. मंगर अभीतकबी तुम तुमारा कामका बारेमे हमको कुछबी नय बोला

हिन्दीत तिसऱ्या पुरुशाचीं दोन सर्वनामां आसात - 'वह' ('वो') आनी 'वे'. बंबइया हिन्दीत भोववचनाच्या अर्थानूय चडशें 'वो'च घोळटा.

- देखी: १. वो लोक हमसेही कोय होगा
२. वो हमारा घरको आया था
३. वो लोग कूद मारगे भाग गया

५) विभक्तिचीं कुसां

हिन्दीत विभक्तिचीं से, -ए, में, लिए बी वेगळीं वेगळीं कुसां आसात. बाजारी हिन्दीत ह्या सगळ्या कुसांचे सुवातेर चडशें -को वा -कू हें एकूच कूस घोळटा. ह्या -को/-कू कुसांत मराठी -ला कुसाचो वापर झळकता.

- देखी: १. मेरेको/कू मत पूछ यार
२. मेरेको/कू ये काम होगा/जमेगा नय
(हिन्दी: मुझ से)
३. मेरेको/कू बी जरा ठेर रे
४. वो मेरेको/कू साडी लाया
(हिन्दी: मेरे लिए)
५. वो बरसको एक बार गावको जाता
६. वो दिनको दो बार पिता
(हिन्दी: बरस में, दिन में)
७. मेरेको/कू दो बच्चा लोग है
८. तुम मेरेको/कू कायको/कू बुलाया ?
(हिन्दी: मेरे, मुझे)
९. मै कल शामको छे बजे/बजेको आया
१०. मै रोज सुब्बे सुब्बे स्कूलको जाता
(हिन्दी: कसलेंच कूस लागना)
११. हमारा मा तुमको कल खानेको आनेको बोला है
१२. हम लोग उसका घरको खानेको गया था
(हिन्दी: खाने पे)

६) विशेषणां

हिन्दीत कांय विशेषणां नामाच्या लिंगा-वचना प्रमाण बदलतात. नामाक

विभक्तिचीं कुसां लागतात तेन्ना ह्या विशेषणांचीं सामान्य रुपां जातात. बाजारी हिन्दीत विशेषणांचीं सामान्य रुपां जायनात.

- देखी १. वो मेरा घरमे है
२. वो मेरा बडा भाईका बेटा है

७) क्रियापदाचें व्याकरण

बंबइया हिन्दीतलें क्रियापदाचें व्याकरण खऱ्यांनीच खूब सोंपें. हे हिन्दीत दरेका काळांत क्रियापदाचें एकूच रूप मेळटा - लिंग, वचन, पुरुश - हांचे भेद बंबइया हिन्दीतल्या क्रियापदांक लागच नात म्हळ्यार जाता. फकत शिक्षीत मराठी आनी हिन्दी / उर्दू जतनायेन बंबइया हिन्दी उलयतात तेन्ना जायते फावटीं एकट्या लिंगाच्या भेदाक पाळो दितना दिसतात. हांचे जिबेर 'खाती (है)', 'करती (है)', 'जायगी', 'आयगी', 'गयी थी', 'आयी थी' हीं रुपां आयकूंक मेळटात. लिंगाचो भेद बाळगी नाशिल्लीं रुपांच बंबइया हिन्दीत चड घोळटात. 'जाना' क्रियापद घेतलें जाल्यार वर्तमानकाळाचें ताचें 'जाता (है)', भविश्यकाळाचें 'जायगा' आनी भूतकाळाचें 'गया था' हीं तीन रुपां बंबइया हिन्दीत मेळटात. 'जायगा'चे बदला केन्ना केन्ना 'जानेवाला है', 'गया था'चे बदला 'गयेला था' हींय रुपां घोळटात. कोंकणीत 'हो म्हजो भाव', 'तें अरवळ' सारकीं क्रियापदां नाशिल्लीं वाक्यां आसूं येतात. हिन्दीत इंग्लीशी वरी, 'होना' क्रियापदाचें रूप घाले बगर असलीं वाक्यां घडोवंक येनात. बंबइया हिन्दीक 'होना'ची व्दलिलीशी गरज ना. 'ये मेरा भाई', 'वो पागल' सारकेलीं वाक्यां बंबइया हिन्दीतलीं व्याकरणशुद्ध वाक्यां!

नादांच्या पांवड्या वयलींय बंबइया हिन्दीचीं खाशेलपणां आसात.

कांय उतरांचे अर्थ रुंदावन बंबइया हिन्दी आपणाली उतरांची गरज उणी करता:

हिन्दीत "पड" अर्थाचीं दोन उतरां मेळटात - 'पड' आनी 'गिर'. बंबइया हिन्दीत फकत 'गिर'च मेळटा आनी ताचो वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत वापर जाता.

- देखी: १. तुमको एक म्हिनाका बाद मालूम गिरेगा
२. आज बहुत बारीश गिरा
(हिन्दी: मालूम पडेगा, बारीश हुई)

'बता' क्रियापदूय अशेंच वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत घोळटा:

- देखी: १. आज एक पिव्चर बता यार!
२. एक गाना बता यार!
३. मेरेको थोडा पैसा बता यार!
(हिन्दी: पिव्चर दिखा, गाना गाओ/सुनाओ, पैसा दे दो)

'होना' म्हळ्यार हिन्दीत "आसप". बंबइया हिन्दीत ताचो "जाय आसप" असोय एक अर्थ जाता.

- देखी: १. तुमको क्या होना ?
२. तुमको कौन होना ?

(हिन्दी: चाहिए)

"जाय आसप" ह्या अर्थाचें आनीक एक क्रियापद बंबइया हिन्दीत घोळटा - मंगना. हिन्दीत हें क्रियापद ना.

- देखी: १. अपनकू चाय मंगता है
२. इदर अँक्शन मंगता, खाली बकबक नय

(हिन्दी: चाहिए)

वेगळ्या वेगळ्या भासां कडल्यान आयिल्ली उतरावळूय बंबइया हिन्दींत खूब मेळटा.

- देखी: १. भंकस "बाबत / वाज / मस्ती":
साला पिवचर भंकस है
मेरे साथ भंकस मत कर
२. मंडी "सुंदर":
अरे, हेमा जैसी मंडी है
३. खुन्नस "रागार (आसप), नाते इबाडिल्ले (आसप)":
साला, हम आजकल उसका साथ खुन्नसमे है
४. खालीपिली "बेशर्तच":
खालीपिली बोंमडी मत मार, साली..
५. वांदा "अडचण"
कुछ तो वांदा नय
६. बिनघास "सुंदर! आकांत!":
अरुणा इराणी बडा बिनघास काम कियेला है

हांतुंतलीं चडशीं उतरां बंबइया हिन्दीन मराठी कडल्यान घेतल्यांत.

आधुनिकीकरण, उद्देगीकरण आनी शारीकरण हांचो एक बायप्रॉडक्ट म्हळ्यार झोपडपट्ट्यो. संवसारभरच्या चडश्या 'विकसीत' वाटारांनी झोपडपट्ट्यो आसात! गोंयचे मेकळिके उपरान्त आमकांय विकासाची ताकतीक लागली आनी गोंयांतूय झोपडपट्ट्यो आयल्यो. 'झुआरी नगर', 'इंदिरा नगर', 'राजीव नगर', 'बाबू नगर' बी 'नगरां' घेवन गोंय राष्ट्रीय प्रवाहांत गेलें. आयज गोंयच्या दर एका शारांत वा शारा लागसारच्या वाटारांत एक तरी झोपडपट्टी पळोवंक मेळटली. विकासाचो आटाप चड थंय चड झोपडपट्ट्यो दिश्टी पडटल्यो. वास्को शारांत / शारा भोंवतणी म्हाका दिसता, गोंयांतल्यो सगळ्यांत अदीक झोपडपट्ट्यो आसतल्यो.

ह्या झोपडपट्ट्यांनी कोण रावता? गोंयकारांच्या हिसपान 'मेया' (हिन्दुस्तानी वाटारांतल्यान आयिल्ले) वा 'घांटी' (दक्षिणतल्यान आयिल्ले)! 'लामाण्यां' होय एक वर्ण आसा. लामाण्यांच्यो बायलो खाशेलो भेस करतात. तांकांच गोंयकार 'लामाण्यां' म्हणटात. तांच्या दादल्यांच्या भेसांत कांय वेगळेपण आसना. देखून ते एक तर 'मेयांत वा 'घांट्यांत' मोडटात. 'मेया' आनी 'घांटी' गोंयकारां कडेन खंयचे भाशेंतल्यान उलयतात? गोंयकार तांचे कडेन खंयचे भाशेंतल्यान उलयतात? 'घांट्यां' 'घांट्यां' मजगतीं वा 'मेयां' 'मेयां' मजगतीं वेव्हार खंयचे भाशेंतल्यान/खंयच्या भासांतल्यान चलतात? गोंयांतूय बाजारी हिन्दी चलता काय ना? गोंयच्या झोपडपट्ट्यांनी 'घांटी' आनी 'मेया' वांगडा रावतात काय ना? 'मेया' भितर आनी 'घांट्यां' भितर भाशीक विविधताय आसा काय ना? 'मेया' आनी 'घांट्यां'चीं भुरगीं गोंयच्या शाळांनी शिकतात काय ना? शिकतात जाल्यार खंयच्या माध्यमांतल्यान शिकतात?

एक आनी दोन न्हय, शेंकड्यांनी प्रस्न विचारूं येतात ह्या मळार. आमच्या 'भाशीक नियोजना'क लागनात व्हय हे प्रस्न?

२१. 'घांटी' गोंयांत येना फुडें रोखडेच कोंकणी शिकतात तें हांवें पळेलां. गोंयांत पावल दवरिल्ल्या दिसा सावन तांचे जिबेर कोंकणी (मूळ पुतुगीज) 'पात्रांव' - 'पात्राम' घोळूंक लागता. कोंकणी घांट्यांची 'पोटाची भास' जाल्ल्यान - तांगेल्या 'पात्रामां'ची भास जाल्ल्यान आनी तांगेली भास, देखीक कन्नड, कोंकणी परस सामकीच वेगळी जाल्ल्यानूय 'घांट्यां'क कोंकणी रोखडी 'शिकची' पडटा अशें म्हणूं येता. दक्षीण भारती भासां कडेन सरसमान गोंयकार थोडोसो 'वांकडे' - फकाणेर नदरेनूय पळेता - कन्नड मनशाक 'अँडू गुँडू' म्हणप बी हो कन्नड भाशे कडले आमचे attitudeचोच एक भाग. हाकाय लागून थोडोसो 'भिडेक पडून' 'घांटी' कोंकणी बेगीन शिकता जावंये. 'मेयां'कूय अशीच कोंकणी 'शिकची पडटा' व्हय? म्हाका दिसना... पूण हे विशीं अदीक म्हायती एकठांय करूंक जाय.

जाग प्रकाशनाची उजवाडावणी कण्ठमणी

रचपी: रवीन्द्रनाथ टागोर * अणकार: बाकीबाब बोरकार

रवीन्द्रबाबांले पंचवीस पानी प्रस्तावने सयत

पानां: २५ + ३४ = ५९ — मोल: तीस रुपया

ह्या पुस्तकांत रवीन्द्रनाथांच्यो आठ कविता आयल्यात. आठूय तांगेल्या 'कथा' नांवाच्या झेल्यांतल्यो. इंग्रजींत असल्या कवितांक 'नॅरेटिव्ह पोयेम्स' अशें म्हणटात. असल्या कवितांनी एक एक कथा येता, ही कथा मागीर चित्राचें रूप घेता आनी हें चित्र निमाणें नृत्य-नाट्याच्या रुपान आमचे मुखार उबें रावता. रवीन्द्रनाथ उपनिषदांत आपणालें दायज सोदूंक गेल्ले तशे देशाचे संस्कृतायेच्या इतिहासांतूय तें सोदपाक लागिल्ले. तांकां बौद्धांच्या, वैष्णवांच्या, शिखांच्या, मराठ्यांच्या दायजांत काळीज हालोवपी कांय कथा मेळ्ळ्यो. संस्कार घेवपाचे पिराये वयल्या भुरग्यां खातीर तांणी त्यो कवितेच्या रुपान तांचे मुखार दवरल्यो. असल्यो बावीस कविता 'कथा' ह्या तांगेल्या झेल्यांत आयल्यात. तांतल्या फकत आठूय कवितांक बाकीबाब कोंकणी रूप दिवंक पावले. ह्या कोंकणी अणकारा संबंदान मुजरत सांगपा सारकें म्हळ्यार रवीन्द्रनाथांनी ज्या छंदांत त्यो बरयल्ल्यो त्याच छंदांत बाकीबाबांनी त्यो कोंकणींत हाडल्यात.